

JOSEF HŮRSKÝ

VZPOMÍNKA NA JULII MOSCHELESOVOU

(K stému výročí narození)

J. Hůrský: *Reminiscence of Julie Moschelesová*. — Sborník ČGS, 97, 4. p. 261—263 (1992). — Julie Moschelesová (1892—1956) was an excellent, world reputed geographer of fair individuality. Her scientific work, published mostly in German and English, has been already described in this journal in 1952. On the occasion of the 100th anniversary of her birth, one of her oldest students recalls her destiny. A Jewish woman who left Prague at the beginning of the Nazi occupation, she lived in Australia for six years. Afterwards, she returned to Czechoslovakia, where her work was not fully appreciated.

KEY WORD: Biography.

Docentce geografie na Karlově univerzitě v Praze, Julii Moschelesové (1892—1956), přísluší mezi československými geografy nepochybně prvenství co do pohnutosti životních osudů a neutěšenosti — uváží-li se její mezinárodní vědecké uznání — univerzitní kariéry. Doc. Moschelesová byla mimořádně svérázný typ badatele a je téměř zákonitě, že mimořádné intelektu bývají provázeny jistými rysy podivínství. Není ovšem taktní uvádět je v nekrologu, a tak není o nich zmínka ani v posmrtné vzpomínce J. Korčáka, ani v mé. Své kladné dojmy jsem tehdy (1956) vyjádřil v úvodním odstavci slovy, že byla „až do krajnosti nenáročná, jak zevnějškem, tak i jinými osobními potřebami, se štíhla postavou vždy ke každému poněkud fysicky i myšlenkově nachýlenou, vždy ochotná s kýmkoliv, od začátečníků prvního semestru počínaje a profesory konče, diskutovat kteroukoliv z geografických otázek“. Po jejím návratu z trpkého exilu jsem se s ní vídal již jen zřídka, avšak jak mi potvrdil např. doc. J. Brinke, jenž tehdy patřil k jejím nejmladším posluchačům, charakterizovaly ji zmíněné vlastnosti i nadále. Tito posluchači také ještě lépe mohli ocenit její kvality pedagogické, umocňované značnou osobní obětavostí. Ta se projevovala např. i v tom, že občas zvala malý kroužek svých žáků k sobě. Sedíce tam na orientálním koberci pili s ní čaj a probírali zdánlivě i skutečné překážky, na něž naráželi při psaní seminárních a diplomových prací nebo při přípravě studijní cesty do zahraničí. (J. Brinkemu např. účinně pomáhala při jeho přípravě cesty do Austrálie, neboť tamní poměry za války dostatečně poznala.)

Když už byla zmínka o nedosti obvyklých rysech mentality, je nutno uvést u ní nejčastěji kritizovaný nedostatek péče o zevnějšek a také velkou závislost na nikotinu, neboť kouřila, jak jsem si všiml, nejsilnější cigarety, jaké tehdy byly u nás k dostání. Daleko přijatelnější se nám jevila její obliba dobrých anglických detektivek, jichž vlastnila před válkou desítky, a na než měla — zvláště z hlediska logiky děje — vyšší požadavky. Asi by se mohla stát českou Agathou Christie a účinněji překonávat časté existenční nesnáze.

Od vzpomínkových článků, jako je tento, se neočekává, že budou hodnotit vykonané dílo. I zde se omezíme na obecnější soudy. Tak J. Korčák mohl právem na-

psat, že v některých studiích „předstihla namnoze svoji dobu“ a že „správnost některých jejích závěrů potvrdily teprv novější výzkumy“ (s. 153). Podle něho vyniká z prací monografických její publikace o Britských ostrovech i pojednání o Austrálii, ze speciálních pak studie o rytmech vrásnění jižních Čech. Mně osobně utkvěly v paměti především její úvahy ke geografii měst, které o dvě desetiletí později do velké šíře rozvinula v Geografickém ústavu vídeňské univerzity A. Lichtenbergerová. Bibliografie prací Moschelesové je připojena k článku, který k jejím šedesátinám v r. 1952 napsali tři velmi povolaní autoři, totiž R. Kettner, B. Horák a J. Korčák.

Dramatičnost její životní dráhy byla podmíněna již tím, že pocházela z pražské židovské rodiny, zřejmě starousedlé a původně dosti zámožné. Mezi jejími předky byli vynikající hudebníci (Ignác Moscheles) a výtvarní umělci (F. Moscheles). Otec, právník, patrně předčasně zemřel, neboť když matku postihla slepota, museli výchovu nedospělé dcery svěřit otcově bratru, akademickému malíři žijícímu v Anglii. Strýc často cestoval, a to že s ním poznávala vzdálené kraje (oblast Alp, severozápadní pobřeží Afriky aj.) předurčilo namnoze její zájem o zeměpis. Na těchto cestách si mohla ověřit svůj jazykový talent, v Maroku např. pro francouzštinu, na severu pro jazyky skandinávské. Shodou okolností se na africkém pobřeží seznámila s norským profesorem geologie H. Reuschem, jenž ji s ohledem na její jazykové znalosti nabídl místo překladatelky ve svém ústavu. Byl to významný okamžik na její životní dráze, neboť se údělu překladatelky nezbavila prakticky až do smrti. (Překlady jí zajišťovaly obživu častěji nežli samotné bádání.) V prvních letech se jí překladatelskou činností nutně otvíraly obzory geografické vědy, zprvu hlavně geomorfologie. Toho si za své návštěvy Norska dobře všiml její krajan (pražský rodák) A. Grund a usoudil, že by měla geografii soustavně studovat. Nabídl jí přijetí na pražskou německou univerzitu, do Geografického ústavu, jehož se nedávno stal ředitelem. Tam byla dokonce záhy jmenována asistentkou, byť nehonoranou. Dohodli se i na tématu práce, jež se mohla uplatnit jako doktorská disertace. Šlo o souborné zpracování postglaciálních změn v reliéfu Skandinávie. Tragická událost však málem vše zvrátila. Její protektor totiž na samotném počátku první světové války padl. Jeho nástupce, rodák z někdejší německé etnické enklávy u Vyškova Machatschek, respektoval však kupodivu příslib, který jeho předchůdce Moschelesové dal. Zatím co se její dizertace posuzovala, věnovala pozornost klimatologii, především v oblasti Prahy. V r. 1917 promovala, což bylo podmínkou k získání místa placené asistentky. Pro solidní úroveň její doktorské práce svědčí to, že byla v rozsahu 33 tiskových stran do roka publikována. Další uveřejnění práce skýtal naději, že by se mohla ucházet o učitelské místo na fakultě, tj. o jmenování docentkou. Její habilitační rozpravu prof. Machatschek schválil, ale byl přehlasován dvěma ostatními posuzovateli. V r. 1919 se z fronty vracely desítky studentů, z nichž většina byla laděna nejen antifeministicky (Moschelesová byla jednou z prvních žen, které u nás promovaly), ale i antisemitsky. V Ludwigově publikaci o dějinách geografie na německé univerzitě v Praze čteme lakonickou zprávu, že v září 1922 „vystoupila ze státní služby“, což mělo být doplněno slovy „aby uvolnila místo K. Nitschovi“. Tento průbojný mladý muž asi ještě netušil, jaké téma jeho dizertace bude mít a promoci, jež byla u Moschelesové nezbytným předpokladem, měl až o tři roky později. J. Korčák tuší jistě správně, že svůj vliv uplatnil velkoněmecky smýšlející rektor univerzity. Machatschek ostatně tehdy již pomýšlel na odchod, k němuž došlo rok po odchodu Moschelesové.

Nadřazené orgány projevíly tolik tolerance, že doporučily, aby se Moschelesové ujal Geografický ústav Univerzity Karlovy, jehož ředitelem byl prof. V. Švambara. Někteří velmi konzervativně smýšlející čeští zeměpisci by byli rádi viděli, aby návrh vetoval. Tak S. Nikolau si ještě po 16 letech neodpustil – a to dokonce v nekrologu za V. Švambaru – výtku: „Dal si vnutit „shora“ proti své vůli cizí zeměpisnou sílu,

ač tato tehdy ani česky neuměla. Ale její nesporné schopnosti cenil Švamberský výše nežli jiné ohledy“ (s. 85). Moschelesová měla tehdy publikováno již více než 20 prací, a navíc padaly na váhu její schopnosti překladatelské. Cizost přízvuku si při svém jazykovém nadání rychle snižovala a vzpomínám si, že např. na přírodních vědách jsme některým asistentům něčeského původu rozuměli neskonale hůře. Její jméno se však v seznamu přednášek objevilo až na podzim r. 1932, tedy až po devíti letech. K habilitaci pak došlo ještě o 3 roky později. Následující pětiletí náleželo jistě k neklidnějším a nejspokojenějším obdobím jejího života, bylo však přerвано za mimořádně dramatických okolností. V r. 1939 totiž unikla v poslední chvíli rasovému teroru německých okupantů – její příbuzní byli povražděni (Häufler s. 171) – útekem za hranice. Dostala se do Austrálie, kde pak strávila více než šest let, většinou velmi neklidných, naposled ve funkci poradce u sboru indonéské armády na severním pobřeží kontinentu.

Po návratu v r. 1946 se v Praze setkala s obtížemi, které nečekala. J. Korčák je charakterizoval (s. 152) slovy „našla už jen málo přátel, ale ještě dosti protivenství“. Po dlouhou dobu neměla kde bydlet, často přenocovala v podkroví ústavní budovy. Tím, že Švamberský již nežil, pocítila navíc vliv jeho dávných protivníků. Živily ji opět především překlady a – zpravidla nevelké nebo nulové – autorské honoráře. První léta příslušela formálně dokonce do Ústavu pro filozofii a dějiny přírodních věd, a to zásluhou také „světověji“ smýšlejícího prof. O. Matouška. Daleko méně výkonní a přes troufalou politickou konverzi nadále vlivní závistivci – jen prof. Daneš měl větší podíl v zahraničí publikovaných prací – jí dopřáli úměrného platu až když dosáhla 61 let, když se totiž ze „soukromé“ docentky stala docentkou „státní“. V zahraničí by byla již několik let profesorkou, ale když se konečně začly k tomu vytvářet podmínky i u nás, objevil se protivník ze všech nejobávanější, těžká choroba. Mohla se z plně legálního učitelství těšit prakticky jen dva roky. Po operaci se vrátila přibližně jen na rok, ale překonávala svůj stav tak statečně, že se její studenti a přátelé domnívali, že se při své vitální vůli plně zotaví. Dožila se pouhých 64 let a nedokončila tak díla, na nichž s příslovečně zavlouhou houževnatostí pracovala, především velkou monografií oblasti Austrálie a Oceánie. Aby jí mohl být uspořádán prostý a důstojný pohřeb, bylo třeba uspořádat na fakultě sbírku, neboť nikdo z jejích příbuzných již nežil.

Literatura:

1. HÄUFLER, V.: Dějiny geografie na Universitě Karlově. Univerzita Karlova, Praha 1967, 422 s. a příl.
2. HŮRSKÝ, J.: Zemřela Julie Moschelesová. Zeměpis ve škole, 3, 1956, č. 4, s. 121–122.
3. KETTNER, R.: K šedesátinám Julie Moschelesové. Sborník ČSZ, 57, Praha, Čs. spol. zeměpisná 1952, č. 1, s. 19–25.
4. KORČÁK, J.: Julie Moschelesová. Sborník ČSZ, 59, Praha, Čs. společnost zeměpisná 1956, č. 2, s. 152–153.
5. LUDWIG, W.: Die Geographie an der deutschen Universität in Prag seit der Begründung des geographischen Lehrstuhles (1873–1932). Geogr. Inst. der deutschen Univ. in Prag 1954, s. 81.
6. NIKOLAU, S.: Za prof. drem Václavem Švamberským. Sborník ČSZ, 45, Praha, Čs. spol. zeměpisná 1939, č. 2, s. 82–87.

(Adresa autora: Pecharova 9, 140 00 Praha 4.)

Došlo do redakce 12. 4. 1992

Lektoroval Václav Gardavský